

basic education

**Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA BOBEDI (SAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2023

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 80

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

TEMA YA A LE TEMA YA B

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle leha diphoso tseo di nyotobetsa moevelo/ kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe.)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ka yona, mantswe ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moevelo o utwahlalang. Leha ho le jwalo haeba lenseswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/ HA KE DUMELE. Lebaka/ tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLY. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lenseswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng; a ka abelwa matshwao ha feela lenseswe le nepahetseng le sehelletswe mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswe a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

- 1.1 Ya hlokahetseng. ✓ (1)
- 1.2 1998✓ Molawana wa 20, Karolo ya 3(1). ✓ (2)
- 1.3 -Ditherisano di tla etswa ke malapa a nyallanang.
-Dipuisano di tla qala ka sekepele.
-Ho tla qala ho buuwa ka dikgomo tsa bohadi. ✓ (1)
- 1.4 Kgalala. ✓ (1)
- 1.5 • Kgomo e ka sebedisetswa ho nyala. ✓
• Kgomo e kopanya badimo/diboko. ✓ (2)
- 1.6 Se bua ka ditherisano tsa lenyalo la setso ✓
Mehato e lokelang ho latelwa lenyalong la setso.
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (1)

- 1.7 • Lenyalong la setso, malapa a mabedi a a rerisana ha lenyalong la sekgowa monyadi ke yena ya kopang ntata monyaduwa ho monyala. ✓✓
• Dikgomo tsa bohadi di bohlokwa lenyalong la setso hobane di kopanya badimo/diboko.
• Lenyalong la setso ho aparwa diaparo tsa setso ha la sekgowa ho aparwa mose o mosweu wa lesira. (2)
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko)
- 1.8 O dumela hore lenyalo la setso ke ho kopanya badimo ba malapa hobane ho na le meetlo e lokelang ho phethiswa ka tlhompho.✓✓ (2)
- 1.9 Ke mohopolo, hobane lenyalo ke kgetho ya motho ebile ha ho molao o tlamang. ✓✓ (2)
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko)
- 1.10 Tshebediso ya lentswe ho se ‘ananele’ ke yona e fehlang maikutlo a mmadi kaha kgetho ke ya motho ka mong ya hore o batla ho tsamaisa bophelo ba hae jwang. ✓✓ (2)
- 1.11 A/ditherisano ✓ hobane batswadi ba a kopana ho buisana ka lenyalo la bana ba bona. ✓ (2)
- 1.12 E, hobane ke botjhaba ba ka. ✓✓

KAPA

Tjhe, motho e mong le e mong o na le kgetho ya ho batla ho nyadiswa jwang.
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko)

(2)

- 1.13 E, le molemo hobane lenyalo la sekgowa ha le na ditjeho tse ngata tsa lenyalo, ha la setso le na le ditjeho tse ngata kaha ho ntshwuwa bohadi, ho hlabisetswe ba habo mokgwenyana, ba be ba apeswe malapa ka bobedi, ho amohelwe mokgwenyana mme ho qetellwe ka ho jesa ngwetsi kwae ke ba bohadi. ✓✓

KAPA

Tjhe, ha le molemo hobane Maafrika ke batho ba ratang setso sa bona mme ba phetha manyalo a bona ho ya ka setso sa bona.

(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko)

(2)

- 1.14 • Batho ba nyalaneng ka lenyalo la setso ba lokela ho tseba ditokelo tsa bona.✓✓
• Lenyalo la setso le bohlokwa ho Maafrika hobane le kopanya badimo ba malapa a nyallanang.
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (2)
- 1.15 • Na ebe o tseba ho sebetsa? ✓✓
• Na ebe o kgothetse? (2)
- 1.16 Ha ho kamano hobane motho a ka ba mosehla kapa a ba jwang, ha a na le matsoho o a sebetsa.✓✓ (2)
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko)

- 1.17 • Ho bontsha hore ngwetsi e iswa bohadi/e a nyalwa. ✓✓
• Hore mmadi a ipopele setshwantsho sa karaburetso ya kutlo ka modidietsane oo o bontshang thabo ho ba thabetseng ya nyalwang. (2)
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) [30]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

TEMA YA C

Mehopolo e lebelletsweng.

QOTSO		DINTLHA
1.	Motswadi o lokela ho laola maikutlo ho sa kgathaletsehe hore o utlwile jwang hore ngwana o a hloriswa. Fumana dintlha tsohle. Ka ho ithoba, botsa ngwana hore ho ntse ho etsahalang.	1. Fumana dintlha tsohle ka tlhoriso.
2.	Tseba hantle hore ngwana o hloriswa ka mokgwa o jwang. Tseba moetapele wa sena ke mang. Ke ho kae le neng moo tlhoriso ena e etsahalang teng. Tseba ha eba ho na le ya boneng sena. Mamela ka tlhoko mme o se sitise ka ho ntsha maikutlo a halefileng.	2. Tseba hore ngwana o hloriswa ka mokgwa o jwang, ke bomang.
3.	Etsa moralo le ngwana. Botsa ngwana seo a seng a se entse ho thibela tlhoriso.	3. Eba le moralo wa ho sebetsa le sena.
4.	Ithaope ho sebetsa le ngwana ho fumana ditharollo tse ngata moo a tla ikutlwa a phuthulohile. Ka mokgwa o bonolo bolella ngwana seo a tla se etsa bakeng sa ho phema tlhoriso.	4. Sebetsa le ngwana ka nako tsohle.
5.	Nka bohato ha feela ngwana a otluwe, a tshoswa ka ho otlwa kapa ho hlekefetswa ka thobalano.	5. Nka bohato ha ngwana a hlekefetswa.
6.	Haeba ngwana a lekile mme a hloleha ho emisa tlhoriso, tsebisa hlooho ya sekolo ka potlako.	6. Tsebisa hlooho ya sekolo ka tlhekefetso ena kapele.
7.	Letseta sekolo le ho etsa kopano. Pele ho kopano, fumana molao wa sekolo malebana le tlhoriso le ho o bala ka kutlwisiso. Lokisa tokomane e hhalosang ho hloriswa ha ngwana mme le ngwana e be karolo ya kopano. Ba kgothaletse ho hhalosa ka mantswe a bona se ntse se etsahetseng.	7. Etsa bonnete ba hore bana ba utlwisia molao wa sekolo malebana le tlhekefetso.

(Palo ya mantswe 65)

Kgutsufatso e lokela ho tshwauwa ka tsela e latelang:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso, ho itshetlehile ho kennengweng ha dintlha tsa boholokwa ho latela ditlhoko tsa potso le ho ntshuweng ha tse sa amaneng le potso ho hang.

Kgutsofato e lokela ho tshwauwa ka tsela e latelang:

Ho tshwya kgutsufatso:

Kgutsufatso e lokela ho tshwauwa tjena:

- **Kabo ya mantswe a puo:**
  - Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (letshwao le leng bakeng sa ntlha).
  - Matshwao a 3 bakeng sa tshebediso ya puo.
  - Matshwao kaofela:10.
- **Kabo ya matshwao a tshebediso ya puo ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a hae:**
  - Dintlha tse 1-3 tse nepahetseng: kabo e be letshwao le leng
  - Dintlha tse 4-5 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mabedi
  - Dintlha tse 6-7 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mararo
- **Kabo ya matshwao ha mohlahlobuwa a qotsitse dintlha di le jwalo ho tswa temeng:**
  - Ha a qotsitse ntlha tse 6-7 a se abelwe matshwao a puo
  - Ha a qotsitse ntlha tse 4-5 a abelwe letshwao le puo
  - Ha a qotsitse ntlha tse 2-3 a se abelwe letshwao le leng la puo

ELA TLHOKO:

- **Palo ya mantswe:**
  - Batshwai ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng ke bahlahlobuwa.
  - O se ke wa tlosa letshwao ha mohlahlobuwa a sa bontsha palo ya mantswe, kapa ha palo ya mantswe e fosahetse.
  - Ha palo ya mantswe e feta palo e behilweng, bala ho fihlela ho mantswe a 5, mme o tlohellie tse ding.

MOHLALA:

				Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	pheha	3

Matshwao bakeng sa dintlha: (7)

Matshwao bakeng sa tshebediso ya puo: (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: PAPATSO

TEMA YA D

- 3.1 Ho hlohleletsa moreki ho reka sehlahiswa sena. ✓✓ (2)
- 3.2 Ke ho nnetefalletsa bareki ka mongobo o tla nwelella letlalong ha ba sebedisa sehlahiswa sena se setjha. ✓✓ (2)
- 3.3 -Hobane sehlahiswa sena se a tsebahala. ✓✓
-Hobane se fumaneha mabenkeleng a fapaneng. (2)
- 3.4 C/ A le B, ✓ hobane bobedi A le B di a tsamaellana kaha ho kgema le dinako le ho rata dihlahiswa tse ntjha di bolela ntho e le nngwe.✓ (2)
- 3.5 Ke leano la ho bontsha letlalo le ommeng hoo ekang le tlanngwe ka terata ha motho a sa sebedise sehlahiswa sena setjha sa ‘Dove’. ✓✓
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) [10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

TEMA YA E

- 4.1 O tshohile✓ hobane petrole e dula e nyoloha.✓ (2)
- 4.2 Taba ya ho tshwara batho poho ke ntho e tlwaelehileng Afrika Borwa. Kahoo, ho bobebi ho babohi ho utlwisia hore ho nyoloha ha petrole ke ho tlatlapa setjhaba. ✓✓ (2)
- 4.3 E, hobane pompo ya petrole e sebedisitswe jwalo ka sethunya ho tshwara motho poho kaha petrole e dula e nyoloha jwalo eka e kenya letsoho diphokothong tsa bareki ba petrole. ✓✓ (2)
- 4.4 A thathiseletsa ntlha ya ho tona mahlo le ho phahamisa matsoho ha moreki ho totobatsa ho tshoha le ho makala e le leano la ho hlokomedisa babohi ho nyoloha kgafetsa ha petrole.✓✓ (2)
- 4.5 Petrole e dula e nyoloha hoo ekang e se e nka tjhelete ya batho ka dikgoka. ✓✓ (2)
[10]

POTSO YA 5: PROSA

5.1 TEMA YA F

- 5.1.1 Ke ho bontsha lenyatso kapa nyediso ho motho wa mosadi✓ hobane mosebetsi wa hae ke ho thusa setjhaba ha se tlile moo se tlo fumantshwang ditshebeletso. ✓ (2)
- 5.1.2 O nepile, sepheo ke ho hatella taba ya botlokotsebe bo aparetseng naha. ✓✓ (2)
- 5.1.3 A/ho inyatsa,✓ hobane o eleletswe phoso ya hae ya kgalefo e sa hlokahaleng ha a bua le mosebeletsi wa setjhaba.✓ (2)
- 5.1.4 A kgalefo✓, mokgwa oo Mpho a buileng kateng ho lepolesa, ha o bontshe botho le ho kopa thuso. ✓
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (2)
- 5.1.5 Ke ho bontsha hore bashemane bana ke ditsotsi tsa nneta, ✓ hobane ba senyetsa batho ka ho ba utswetsa.✓ (2)
- 5.1.6 Tjhe, hobane lepolesa le ile la re a ngole taba tsa hae fatshe, a di tekenele hoo ha ho bolelele hore taba ya hore bashemane ba tsubelang huku ya jarete ya hae ba tla kgaotsa. ✓✓

KAPA

E, hobane o entse ntho e nepahetseng ka ho isa ttlebo ya hae sepoleseng mme ditaba di sallane le sepolesa. (2)

- 5.1.7 Ke ho bontsha hore dithethefatsi di tletse hohle hobane ba di tsubang ba iphumana ba kene diketsong tsa botlokotsebe.✓✓
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko) (2)

TOKISO YA DIPHOSO

TEMA YA G

- 5.2 O ntjh✓✓ebileng?✓ Ke a iteka✓ mona, wena✓ o ntshuntse✓ mahlo. (6)
[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80